

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

Жанна Некрашэвіч-Кароткая (Мінск, Беларусь)

«ПОЛЬСКАСЦЬ» — «БЕЛАРУСКАСЦЬ» У ЛІТАРАТУРЫ XIX СТ.: СТРАТЭГІІ ІДЭНТЫФІКАЦЫІ Ё СУЧАСНЫМ ЛІТАРАТУРАЗНАЎЧЫМ ДЫСКУРСЕ

Да сённяшняга дня застаецца актуальным пытанне пра «польскасць» і «беларускасць» як ідэнтыфікацыйныя крытэрыі ў стаўленні такіх ключавых у літаратурным працэсе XIX ст. постацяў, як Адам Міцкевіч, Ян Баршчэўскі або Уладзіслаў Сыракомля. Яшчэ ў 1992 г. акадэмік І. Я. Навуменка слухна канстатаваў: «Геній Міцкевіча абуджае да творчасці хутчэй беларускіх пісьменнікаў, чым польскіх» [8, с. 29]. Аднак, нягледзячы на гэта, у акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў» (т. 2, 2007) адсутнічае манаграфічны артыкул, прысвечаны творчасці аўтара «Дзядоў» і «Пана Тадэвуша»: яму прысвечаны 17 старонак у артыкуле Уладзіміра Мархеля «Прадвесце адраджэння». Спрошчанае ўяўленне пра беларускасць і яшчэ больш спрошчанае ўяўленне пра польскасць літаратараў XIX ст. спрычыняецца да бясконных дыскусій на тэму, ці мае той ці іншы аўтар дачыненне да беларускай літаратуры? Актуальнасць жа абранай намі тэмы звязана з тым, што адпаведныя ідэнтыфікацыйныя стратэгіі ўзніклі ў рэчышчы польскага (дакладней, «пост-рэчышчапаляўскага») пісьменства, якое развівалася ў межах Расійскай імперыі, аднак пры ўсёй складанасці культурнай і палітычнай сітуацыі гэтыя стратэгіі паўплывалі ў далейшым на фарміраванне ўласна беларускага літаратурнага працэсу.

Паўплывалі — не абавязкова значыць «паўплывалі станоўча». Фарміраванне ўласна беларускай літаратуры адбывалася не толькі на шляху акцэптавання ўжо існуючых стратэгіі ідэнтыфікацыі, а пераходзім на шляху карэктыві і адштурхоўвання — ад рускасці, польскасці, літвінскасці і г. д. — аж да нулявога ўзроўню акцэптавання папярэдняй традыцыі ў літаратуры пачатку XX стагоддзя. Так, дзеля свярджэння беларускай ідэі Янка Купала развітваецца ва ўласнай творчасці са сваім шляхецтвам, якое найперш і апаясамлівалася з польскасцю, і заўважвае: «Я — мужык-беларус, пан сахі і касць». Дзеля свярджэння той жа беларускай ідэі ён развітваецца і з самой іпастасцю паэта-творцы, абагаўлёнай яшчэ Малеям Казімірам

Сарбейскім, па словах якога толькі паэзія паводле сваіх функцый больш за ўсё набліжаецца да ўласцівага Богу стварэння. Але ў эпоху «Нашай нівы» не маглі быць і гаворкі пра шляхецкасць у беларускай літаратуры; у эпоху «Нашай нівы» немагчыма было пазбавіць Міцкевіча і Сыракомлю іх польскасці, а значыць, можна было толькі пазбавіць іх саміх (з іх рэальным творчым абліччам і рэальнай эстэтычнай праграмай), пазбываць высокую з гамэрэйскіх часоў гучання слова «паэт». Жыццёва неабходна было, уцёршы нос усім літаратурным папярэднікам, разам узятым, рашуча заявіць: «Я не паэт, о край мяне Божа, не рвуся я к славе гэткай нямала»...

Прайшло сто гадоў пасля перыяду нашаніўства. Сучаснае беларускае літаратурнаўства тытанічнымі намаганнямі сваіх вялікіх навукоўцаў заслужыла права адэкватна, без фальсіфікацый і ідэалагічных перакосаў вырашыць прымяняльна да беларускай сітуацыі пытанне пра месцазнаходжанне культуры — *location of culture* — менавіта так называецца кніга аднаго з найбольш уплывовых на сённяшні дзень тэарэтыкаў у галіне даследаванняў культуры Хомі Бхабха. Гэтае пытанне вучоны сфармуляваў наступным чынам: «Якім чынам стратэгіі рэпрэзентацыі і фарміравання ўзнікаюць з узаемных прэтэнзій супольнасцяў, у якіх узаемаабмен каштоўнасцямі, значэннямі і прыярытэтамі дзеяння далёка не заўсёды грунтуецца на прычынах роўнасці і супрацоўніцтва, а часам і зусім наадварот — на антаганізме, канфліктнасці і нават на поўным узаеманеразуменні?» [1, с. 162]. З падобнымі калізіямі звязана і развіццё нацыянальнага пісьменства.

На грунце адштурхоўвання ад папярэдняй традыцыі фарміраваўся ў пачатку XX ст. новы этап літаратурнай эвалюцыі, якому папярэднічала «сціранне» і адмаўленне (паводле Ганса Роберта Яўса) старых літаратурных форм, старых літаратурных ідэй, старых ідэнтыфікацыйных прыярытэтаў. Беларуская літаратура пачатку XX ст. адмовілася ад польскасці як важнага для літаратуры XIX ст. ідэнтыфікацыйнага крытэрыя. Пры гэтым няважна было, што пад польскасцю не мелася на ўвазе этнічнае паходжанне, — важна было прычынова пераадолець гэты спосаб ідэнтыфікацыі і самаідэнтыфікацыі дзеля свярджэння беларускай нацыянальнай ідэі ў яе чыстым выглядзе, аж да спасціжэння яе пятай сутнасці (*quinta essentia*). У сітуацыі беларускага нацыянальнага і культурнага будаўніцтва важна было супрацьпаставіць прычым рэзка, польскасць беларускасці. Гэта, уласна кажучы, і робіць Яўхім Карскі, калі, напрыклад, у артыкуле пра Яна Чачота прыгадвае дэвіз згуртавання філаматаў «айчына — навука», і асноўную думку гэтага дэвіза разумее як «(польскі) пагрыгтызм, гуманнасць, асвета» [4, с. 272]. Заўважым: выдатны філолаг бярэ слова «польскі» ў дужкі, разуменчы, што гэтай уяўнай маргінальнасцю ён, наадварот, прыцягне да слова «польскі» ўвагу чытачоў.

Прайшло сто гадоў пасля перыяду нашаніўства, але традыцыйна рэзкага супрацьпастаўлення беларускага і польскага ў літаратурным працэсе Беларусі XIX ст. захавалася ў пераважнай большасці даследчыцкіх прац аж да

сённяшняга дня. Так, разважаючы пра эмансипацыю беларускага літаратуранага працэсу з рэчыпаспалітаўскай літаратурнай сістэмы, вядомы даследчык беларускай літаратуры XVIII–XIX стст. Мікола Хаўстовіч сьвярджае, што беларускае прыгожае пісьменства ў 40-х гг. XIX ст. праяўлялася як дзве разрозненыя мастацкія сістэмы. «Першая — польскамоўная — выступала як літаратура, арыентаваная на кніжную мастацкую і моўную культуру. Другая — беларускамоўная — працягвала традыцыі народнага вершаскладання» [13, с. 70]. Грунтам гэтага кантэмптуальнага сьвярджэння служыць адпраўны тэзіс, што менавіта ў 40-х гг. узнікае беларуская думка і імкненне ствараць літаратуру на беларускай мове. У якасці прыкладу прыводзіцца браты Грымалоўскія. Цікава, што ў нямецкамоўным варыянце гэтага артыкула імкненне пераўтвараецца ў *Vedürfnis* — 'патрэбу' пісаць па-беларуску [14, с. 69]. І, такім чынам, у межах артыкула ўзнікае сімпатычная метанімія, закліканая пераканань, што польскамоўныя пісьменнікі Беларусі не маглі не адчуваць патрэбы пісаць па-беларуску. Цікава, аднак, што сам Мікола Хаўстовіч у іншай сваёй публікацыі заўважае: «...ёсць звесткі, што браты пісалі па-беларуску» — і далей спасылалася на ліст Аляксандра Грозы да Міхала Грабоўскага, у якім паведамляецца, што «браты Грымалоўскія **хочуць** свой беларускі дыялект вывесці з усеагульнага забыцця» [7, с. 1076]. Гэта значыць, што рэальных беларускамоўных тэкстаў братоў Грымалоўскіх не захавалася, уяўленне пра патрэбу і нават пра імкненне гэтых аўтараў пісаць па-беларуску — чыста гіпатэтычнае, яно належыць даследчыку ХХІ ст.

Падобныя апеляцыйны тыповыя для беларускага літаратуразнаўчага і адкашайнага дыскурсу аж да сённяшняга дня. «Няўжо, — піша І. Запрудскі, — акрамя маргінальнага запісу ў французскай энцыклапедыі "Na bożom sudzie wiśmiej w żori budzie" Адам Міцкевіч нічога больш не пісаў па-беларуску? Не верыцца!» [3, с. 22]. Падобным чынам у большасці прац, прысвечаных творчасці Уладзіслава Сыракомлі, эксплікуецца вера ў тое, што «Добрыя весткі» і «Ды ўжо птушкі пяноць усюды» — далёка не ўсё, што пазт напісаў па-беларуску, што, маўляў, многія яго беларускамоўныя творы да нас не дайшлі.

Творы на беларускай мове выступаюць у дадзеным выпадку як выразныя «абвесткі» (*Abzüge*, паводле Эдмунда Гусэрля), якія маюць засведчыць беларускую самасвядомасць тых аўтараў з Беларусі, якія пісалі пераважна або выключна (як у выпадку з Міцкевічам) па-польску. З іншага боку, даследчыкі старанна маскіруюць польскую культурную свядомасць у любых яе праявах у тых аўтараў, якія шмат пісалі па-беларуску (як у выпадку з Дуніным-Марцінкевічам) або якія вельмі цесна знітаваны з беларускім культурным кантэкстам (ізноў жа як у выпадку з Міцкевічам).

Вера, што творы на беларускай мове Міцкевіча існуюць, што творы на беларускай мове Сыракомлі існуюць у намнога большай за два вершы колькасці, але яны проста яшчэ не знойдзены, карзіруе з разважанымі Гусэрля пра сутнасць абвестак, якія дазваляюць прыйсці да высновы, што «адныя рэчы маюць

права на існаванне або павінны існаваць, паколькі маюцца ў наяўнасці нейкія іншыя рэчы» (*die einen Sachen bestehen dürfen oder bestehen müssen, weil jene anderen Sachen gegeben sind*) [16, с. 25]. І ў гэтым даволі часта заклучаецца логіка сённяшняга беларускага літаратуразнаўчага дыскурсу: калі іншыя народы ў XIX ст. мелі ўжо развітую літаратурную традыцыю на сваёй мове, значыць, і беларусы павінны такую традыцыю мець. А калі ўжо даследчыкі дапускалі ў кантэкст гісторыі беларускай літаратуры польскамоўныя творы, то толькі і выключна «пад соусам» ярка выражанай у іх беларускай самасвядомасці. Аднак, пры фарміраванні павінны абнадзейваць сённяшніх беларусаў у тым, што працэсы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці развіваліся наступова і планамерна, на працягу доўгага часу і што, магчыма, у ХХІ ст. яны завершаны. Гэтая вера, аднак, не дазваляе зразумець тата сённяшняга феномену, які беларускі пісьменнік Валянцін Акудовіч назваў «архіпелагам Беларусь», які асэнсоўваецца ў публікацыях сучасных гісторыкаў, культуролагаў, палітолагаў (у тым ліку ў працах колішняга аспіранта кафедры гісторыі беларускай літаратуры Валера Булгакава). Разважанні даследчыкаў у цэлым зводзяцца да наступнага: ёсць беларускі народ, ёсць беларуская мова, ёсць незалежная беларуская дзяржава, ёсць беларуская нацыянальная свядомасць. А гэта значыць, што ёсць вольныя праблемы з беларускай нацыянальнай свядомасцю.

Але на дзівя літаратуразнаўчы часта ігнаруюць падобныя праблемныя настановаўкі пытанніў. Замест гэтага прадрываюцца неверагодныя спробы прыпісаць польскамоўным літаратарам XIX ст. «патрэбныя» сённяшнім даследчыкам ідэі, высновы і нават словазлучэнні. Часам даводзіцца здзіўляцца вынаходлівасці айчынных навукоўцаў, якія ўжываюць фантастычныя спосабы для таго, каб «замаяць», схаваць нават мінімальныя праявы польскай свядомасці класікаў беларускай літаратуры. Так, у зборніку «Літаратура Беларусі: першая палова 19 ст.», які быў падрыхтаваны вядомым перакладчыкам і даследчыкам Кастусём Цвіркам і выдадзены ў 2000 г. (апошніе перавыданне — 2013), у раздзеле, прысвечаным Вінцэнту Дуніну-Марцінкевічу, мы знойдзем урывак з гістарычнага апавядання «Люцынка, альбо Шведы на Літве»:

Мова родная! — часам як лірнік наш слынны
 Песню аб сінювокай літоўскай здзіўчыне
 Растанне мілагучна... Ну, як не здзівіцца!
 Як жа сэрцу ў грудзях нашых моцна не біцца!

...

Не мілей хіба нам наша родная мова,
 Дзе падкрэслена слава народу праз слова?
 Прыгажосці яе мы часамі не знаём
 І таму чужаземную мову ўжываем... [6, с. 507–508]

Куманецкі, якому прапанавалі не ўжываць тэрмін «маньерызм» у кантэксце гісторыі польскай літаратуры: *су пат сіе іо оріасі?* Падобна, не ўсе даследчыкі станюўча адказваюць на гэтае пытанне.

Так, Ляя Кісялёва даводзіць, што «ў XIX ст. ... беларускамоўныя творы не набылі шырокага распаўсюджвання ў сялянскім асяроддзі, і цкавіліся імі не столькі хлопцы, колькі хлапаманы» [5, с. 75]; Ігар Запрудскі адзначае, што «В. Дунін-Марцінкевіч пісаў свае беларускія творы з намерам дапамагчы засваенню забыткаў польскай кніжнасці» [3, с. 24]. Падобным чынам, спакойна і без фальсіфікацый тлумачыць Галіна Тычка, чаму беларускі зматар і пакутнік Францішак Савіч часта называе сваю Айчыну «ларэга польская зямля». «З'ява гэта часавая ў нашай гісторыі» [12, с. 94], — адзначае даследчыца. Сапраўды, часавая, і калі мы хочам гэты час зразумець, то мусім глыбока асэнсавашь сутнасць польскага (рэчышаспалітаўскага) патрыятызму беларусаў у XIX ст. Бо, на вялікі жал, многія культурныя феномены, якім ужо даўно варта было б зрабіцца трыяльымі, застаюцца да сённяшняга дня часавымі (беларусізацыя як дзяржаўная палітыка), а з іншага боку, «часавая» (як, прыкладам, «сарматызм», «ліцівінскасць», «тутэйшасць») раз-пораз адлукаецца, аказваючыся чымсьці істотным для фарміравання нацыянальнага руху, нацыянальнай самасвадомасці і ідэнтычнасці.

Што ж датычыць рэальных стратэгіі ідэнтыфікацыі пісьменнікаў XIX ст. з Беларусі-Русі, то яны былі надзвычай адрознымі, але ў асноўным зводзіліся да той вызначанай гродзенскімі літаратуразнаўцамі матуўнай прасторы, якая прадстаўлена і ў беларускай літаратуры XX ст.: матуў роднай хаты, матуў бяседы (так званай гавэндзі) і матуў шляху. Спробы ж ідэнтыфікаваць гэтых аўтараў паводле іх нацыянальнай прыналежнасці, на маю думку, — бесперспектыўныя. Вядзь, да адпаведнай высновы прыйшоў і Адам Мальдзіс, які ў 2012 г. выпусціў кнігу сваіх артыкулаў на рускай мове «Соотечественники».

Адам Міцкевіч прадстаўлены тут першапачаткова як «геняльнны сын землі новогрудскай», потым аўтар задае правакацыйныя пытанні «Белорус? Поляк? Литвин (литовец)?» і сам дае правільны адказ: «Генни не делются».

Самыя розныя спробы самаідэнтыфікацыі ўраджэнцаў Беларусі XIX ст. — ад славутай «ліцівінскасці», так шчыпліва засведчанай Адамам Міцкевічам і Адамам Кіркорам, да ўласна беларускасці (напрыклад, у Вайніслава Савіча-Заблоцкага) былі вельмі нястальмі і малі змяняцца на працягу жыцця аднаго аўтара. Так, вышэйзгаданы Савіч-Заблоцкі ў 1886 г. пісаў на беларускай мове: «Мы рускія — русіны, як нас завуць, — і Маскоўшчыне гэтай браці, і Польшчы гэтай не чужбіна — з аднаго мы з ёю ішлі гнязда» [2, с. 545]. З іншага боку, у «Маніфесте палякаў, якія знаходзяцца ў Бельгіі» 1836 г. было запісана: «Украинец, кашуб, русин, вялика-або малапалянин, литвин, падалянин, жмудзин, мазур, вальнянин і кожнай нашай правінцы даўняй Рэчышаспалітай сын з'яўляешца палякам, і толькі ў той назве сваю цэласнасць бячым» [цыт. па:

Фрагмент з перакладнога тэксту парэляваны настолькі адмыслова, што наўрад ці ў студэнта, які адгорне адпаведную старонку і ўбачыць імя класіка беларускай літаратуры В. Дуніна-Марцінкевіча, урываць з яго твора на беларускай мове, заўважыць у моцнай пазіцыі тэксту (на пачатку) рытарычныя вокліч «Мова родная!», узнікне сумненне адносна таго, якая ж мова тут маецца на ўвазе. Канешне, беларуская, — хутчэй за ўсё вырашыць студэнт, асабліва ў сітуацыі, калі выданне някай дадатковай інфармацыі не прадстаўляе. Пра якую ж мову ў рэальнасці пісаў аўтар «Люшынкі»? Адказашь на гэтае пытанне няцяжка, калі звярнуцца да арыгінальнага тэксту. Пачнем цытаванне крыху вышэй:

Ej! szczęśliwie się wiodło w te dawniejsze lata: —
Litwa nasza kwitnęła, snotami bogata,
Zamożnością, swobodą oddychał kraj cały!
Prawda, nasze prababki modnych ksiąg nie znały: <...>
To też dziewczki nie znały co Russy, Woltery,
Nie przujmowały, jak dziś, obcej manieri;
A gównieź francuzczyzną licha nie paprały,
Lecz mowu Kochanowskich z chlubą używały [15, с. 15–16].

Браты Ян і Андрэй Каханоўскія жылі ў XVI ст.; адзін з іх быў славутым паэтам, які распіаў сваю творчасць узорами лацінскага вершавання, але потым перайшоў на польскую мову, стварыўшы шэраг паэтычных помнікаў, што ўвайшлі ў залатую скарбонку польскай літаратуры; другі праславіўся як перакладчык «Энеіды» Вергілія і твораў Плутарха на польскую мову. Адпаведна, «мова Каханоўскіх» — гэта толькі польская мова і ніякая іншая. І менавіта пасля згадкі пра «мову Каханоўскіх» ідзе тая страфа, якая ў перакладзе К. Цвіркi распіачынаецца словамі «Мова родная!»:

Bo też piękną nasz język! — Ot kiedy lirnicy
O wdziękach modrookiej litewskiej dziewicy
Rzewną zapięć piosnkę, w tymowanej mowie,
Aż serce drga z rozkoszy, aż się maćci w głowie...
<...> No, powiedzcie! nie miłszaż nam ojczyzna mowa,
W której się wzięcznie kreśli chluba narodowa?
Ach czemuż piękna onej z gruntu nie zbadamy?
Dla czego tych nieszczęśnych partów używamy? [15, с. 16].

З працытаванага ўрўка зразумела, што В. Дунін-Марцінкевіч супраць-пастаўляў тут польскую мову французскай, выступаючы супраць галаманні. Утўўнена, што падобныя «карэкіроўкі» ў дачыненні да тэкставага корпусу беларускай літаратуры XIX ст. робяцца ўкладальнікамі з лепшых — патрыятычных — меркаванняў. Але тут хочацца задаць тое ж пытанне, якое больш за 50 гадоў таму задаў вядомы польскі літаратуразнавец Казімір

3, с. 125]. Відомо, што ў дадзеным выпадку значэнне «паляк» выступае як палітонім — падобна таму, як словамі (*natione*) *Polonus* вызначаў сваю дзяржаўную прыналежнасць у XVI ст. ураджэнец Беларусі Мікалай Гусоўскі альбо ўраджэнец Украіны Станіслаў Ажахоўскі.

Наогул, калі прасачыць, як у старажытнай літаратуры ўжываўся тэрмін «паляк», то мы заўважым, што найчасцей ён ужываўся менавіта як палітонім. Так, у «Аповесці мінулых гадоў» чытаем: «... словени же ови пришедше седоша на Висле, и прозвашася ляхове, а от тех ляхов прозвашася поляне...» [9, с. 24]. Д. Ліхачоў так пераклаў адпаведны пасаж: «... славяне эти пришли и сели на Висле и прозвались ляхами, а от тех ляхов пошли поляки...» [9, с. 25]. Крыху ніжэй чытаем: «Тако же и ти словене пришедше и седоша по Днепру и нарекошася поляне...», а ў перакладзе Д. Ліхачова — «ужо іншы варянгт: «Также и эти славяне пришли и сели по Днепру и назвались полянами...». У многіх беларускіх летапісах распаўвадаецца гісторыя няўдалай каранцыі вялікага князя Вігаўта. Аднак, паводле «Супраськага летапісу», «поляне не пропуститиша коруны» [11, с. 57], у «Хроніцы Літоўскай і Жмойскай» у гэтым самым эпізодзе згадваюцца не «поляне», а «палякі» [10, с. 81], у «Хроніцы Быхаўца» — «lachowe» [10, с. 153].

Усё гэта гаворыць пра тое, што тэрмін *паляк* быў вельмі недакладны, а таму нязручны для ўжывання ў якасці этноніма. І таму ў помніках прыгожага пісьменства Вялікага Княства Літоўскага і слова *Polonus*, і слова *Polonia* ўжываліся для дзяржаўнай, а не этнічнай ідэнтыфікацыі. *Poloni* ў помніках літаратуры далёка не заўсёды былі палякамі ў этнічным сэнсе. Ведаючы гэта, В. Савіч-Заблоцкі ўводзіць у аповесць «Полацкая шляхта» яркі паводле сваёй культурнай маркіраванасці эпізод: шчыры патрыёт сваёй Айчыны стараста Арлалёт, прадстаўнік полацкай (!) шляхты, выхоўваючы бізунамі на дыване здрадніка і таламана графа Гажаторскага, паўтараў: «*Polonus esto! Polakiem bądź! Simia non esto! Skoroś szlachcic, blaznem Wazze nie bądź. Religiq zaś tmej*» [17]. У гэтым сэнсе цалкам заканамернай бачыцца заява аўтара «Полацкай шляхты», што белыя русны не саступаюць жыхарам Кароны і Літвы ані радавігасцо, ані дастаткам, ані старой польскай (!) цнотай. Характэрнае і паведамленне пра славака Бянеўскага, які ўдзёк з Петрапаўлаўскай крэпасці, а пазней *in Nobilis Polonus* (як польскі шляхціч) абвясціў сябе каралём далёкага Мадагаскара.

Такім чынам, уяўленне пра польскасць, ад якога так актыўна адштурхоўваўся амаль што ўвесь папярэдні культурны дыскурс Беларусі, не ўяўляе ніякай небяспекі для беларускай нацыянальнай ідэі. Гэта папросту зусім іншая польскасць — гэта польскасць, роўная шляхецкасці. Беларуская *szlachta* *zasciankoma* альбо *szlachta zagrodowa* была менавіта тым асяродкам, у якім нараджаўся і беларускі пісьменнік, і беларускі чыгач XIX ст. Яны лічылі сябе польскай шляхтай (*nobilitas Polona*), але яны добра ўсведамлялі

сваю «літвінскую», альбо «беларускую», альбо нават «крывічскую» (як у выпадку з Янам Чачотам) культурную адметнасць. Але прыналежнасць да шляхецкага саслоўя была рэальнай стратэгіяй ідэнтыфікацыі альбо, паводле П'ера Бурдзье, модусам пазіцыянавання для аўтараў з Беларусі — ад Адама Міцкевіча да Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча.

Упершыню рашуча парывае з гэтай стратэгіяй ідэнтыфікацыі Францішак Багушэвіч, напісаўшы: «Маліся ж, бабулька, да Бога, каб я панам ніколі не быў». Вось чаму Цётка ў прадмове да «Скрыпкі беларускай» пісала ад імя Гаўрылы з Полацка: «Доўга я гадаў і думаў, як сябе зваць, ці то паляком, ці то літоўцам, бо слова тутэйшы мне некесць не смакавала. І так колькі гадоў я містаўся то на ту, то на другую сторану, аж покі не попала ў мае рукі “Дудка” Мацея Бурачка» [цыт. па: 4, с. 433–434]. Іншымі словамі, Цётка, як і многія іншыя чыгачы твораў Францішка Багушэвіча, зразумела беларускасць гэтага аўтара праз прызму яго адмаўлення ад шляхецкасці на карысць мужыцкасці, што, у прыватнасці, было дэкларавана і абранымі ім псеўданімамі — Мацей Бурачок, Сымон Рэўка з-пад Барысава.

Абодва модусы пазіцыянавання — шляхецкасць і мужыцкасць — адыгралі важную ролю ў развіцці літаратуры на Беларусі. Аднак у межах абодвух модусаў асабліваю ролю ў спасціжэнні сваёй ідэнтычнасці адыгрывала гарачае патрыятычнае пачуццё і яго эксплікацыя ў найважнейшых, праграмных дзвю-аўтараў творах. Пачаткі двух нацыянальных эпосаў беларусаў, створаных дзвюма Міцкевічамі, непасрэдна карэлююць паміж сабой у гэтым сэнсе: «*Litwo, ojczyzno moja, ty jesteś jak zdrowie*» — «Мой родны кут, як ты мне мілы». Творчасць як аднаго, так і другога (прычым другога — у постаці Якуба Коласа) вызначала гарызонты чаканняў беларускага чыгача — але ў розныя эпохі. Пры гэтым асаблівую ролю ў спасціжэнні «свайго» адыгрываў пясняр — вайдэлот у Міцкевіча, лірнік у Сыракомлі, гусліар у Янкі Купалы і музыка ў Якуба Коласа. У гэтым вобразе выступае важны для сённяшняга чыгача пасрэднік, які ажыццяўляе своеасаблівы герменеўтычны акт, аб'ядноўваючы мінуўчыну свайго народа — у многіх адносінах польскую, з сучаснасцю — бяспрэчна, беларускую.

Літаратура

1. Бяхба, Х. Местонахождение культуры / Х. Бяхба // Перекрёстки. — 2005. — № 3–4. — С. 161–191.
2. Заняпад і адраджэнне: беларуская літаратура XIX ст. / укл. і заўв. У. Казбурка. — Мінск, 2001.
3. Запрудскі, І. М. Па дарозе на Парнас. Атрыбуцыйныя даследаванні і пытанні рэцэпцый беларускай літаратуры XIX стагоддзя / І. М. Запрудскі. — Мінск, 2012.
4. Карскі, Е. Ф. Беларусы: в 3 т. Т. 3, кн. 2. Очерки словености белорусского племени / Е. Ф. Карский; коммент. Т. И. Вабищевич, В. М. Казбурка, О. П. Кричко. — Минск, 2007. — (Помнікі гістарычнай думкі Беларусі).

5. Кісялёва, Л. Г. Маргіналіі: беларуская гумарыстычная літаратура XIX — пачатку XX ст. у святле сучасных літаратуразнаўчых канцэпцый / Л. Г. Кісялёва. — Мінск, 2007.
6. Літаратура Беларусі: першая палова XIX стагоддзя: хрэстаматыя / уклад. К. Цвірка. — Мінск, 2000.
7. Літаратура першай паловы XIX стагоддзя / уклад. і камент. М. Хаўстовіча. — Мінск, 2012. — (Залатая калекцыя беларускай літаратуры. Т. 3).
8. Навуменка, І. Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч / І. Навуменка. — Мінск, 1992.
9. Памятнікі літаратуры Древней Руси. Начало русской литературы. XI — начало XII века / сост. и общ. ред. Д. С. Лихачева и Л. А. Дмитриева. — М., 1978.
10. Полное собрание русских летописей. Т. 32. — М., 1975.
11. Полное собрание русских летописей. Т. 35. — М., 1980.
12. Тычка, Г. Шлях змагара і пакутніка: вяртанне Францішка Савіча / Г. Тычка // Шляхам гадоў: гіст.-літ. зб. — Мінск, 1994. — С. 90–94.
13. Хаўстовіч, М. Дзве плыні ў літаратуры Беларусі XIX ст.: эмансипацыя беларускага літаратурнага працэсу з рэчыспалітаўскай літаратурнай сістэмы / М. Хаўстовіч // Погляды на спецыфічнасць «малых» літаратур: беларуская і ўкраінская літаратуры / уклад. Г.-Б. Колер, П. Навуменка. — Мінск, 2012. — С. 61–75.
14. Chaŭstovič, M. Zwei Strömungen der belarussischen Literatur des 19. Jahrhunderts: die Emanzipation des belarussischen Literaturprozess aus dem Literatursystem der Rzeczpospolita / M. Chaŭstovič // Kohler, G.-B. Kleinheit als Spezifik. Beiträge zu einer feldtheoretischen Analyse der belarussischen Literatur im Kontext 'kleiner' slavischer Literaturen / G.-B. Kohler, P. I. Navumenka. — Oldenburg, 2012. — S. 59–75. — (Studia Slavica Oldenburgensia. 20).
15. Dunin Marcinkiewicz, W. Lucynka czyli Szwedzi na Litwie. Opowiadania historyczne, w 4-ach obrazkach przez Wincentego Dunin Marcinkiewicza / W. Dunin Marcinkiewicz. — Wilno, 1861.
16. Husserl, E. Logische Untersuchungen. 2-er Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis / E. Husserl. — Halle, 1901.
17. Sawicz-Zablocki, W. Połocka szlachta / W. Sawicz-Zablocki // Warta. Rok XII. — Nr. 564. — Poznań. — Dnia 19. Kwietnia, 1885.